

Anna Maria van Schurman

En afhandling om den kvindelige forstands anlæg for lærdom og højere studier

oversat af Philip Boserup-Lemire

Indledning*

Anna Maria van Schurman blev født i Köln den 5. november 1607. Schurmans forældre var calvinister, en omstændighed, der tvang familien til at flygte fra Köln til Schleiden i 1610 på grund af religiøse stridigheder. I 1615 flyttede de videre til Utrecht, hvor Schurman påbegyndte sine ungdomsstudier. Allerede som ganske ung udviste hun usædvanlige åndelige evner, hvilket især kom til udtryk ved en særdeles god hukommelse og et sprognemme uden lige. Ifølge Schurmans samtidige biografist, Isaac Bullart (1599-1672), kunne hun allerede som syvårig begå sig på latin og gjorde som tiårig grundige studier i Senecas skrifter.¹ I løbet af sit liv nåede hun at beherske noget nær 14 sprog, heriblandt fransk, latin, græsk og hebræisk.²

Schurmans dannelse imponerede lærde over hele Europa, hvilket gav hende et solidt, internationalt netværk. I Danmark fik Schurman forbindelse til landets vel nok lærdeste kvinde, Birgitte Thott (1610-1662), der sikrede sig et varigt ry i dansk åndshistorie ved som den første at oversætte Senecas skrifter til dansk. Oversættelsen, der i øvrigt udgør den første komplette oversættelse til dansk af et klassisk forfatterskab,³ udkom i et monumentalt udstyr i Sorø i 1658 og indledtes af en række hyldestdigte til Thott, heriblandt ét forfattet af Schurman:

---

* Jeg takker Chr. Gorm Tortzen, Anne-Sophie Sørup Wandall og to af Aigis' anonyme læsere for flere værdifulde forslag og kommentarer.

1. En oversættelse af Bullarts Schurman-biografi findes i Larsen (2016) *Appendix 2*.
2. Larsen (2016) 33-38.
3. Gertz (1927) xxv påpeger, at Thotts oversættelse udelader *Naturales Quaestiones* og derfor egentlig ikke er komplet. Senecas 9 tragedier er ligeledes udeladt.

Se hvor en adelig kvinde nu Senecas vældige skygge
vover at vække på ny, asken at indgyde liv.
Ham har hun tilskikket atter at leve i nordiske egne,
givet ham mælet igen, lært ham at tale på dansk.
Cordoba, vig fra din plads, nu har Senecas hæder forladt dig.
Den kan nu danernes æt rettelig anse for sin.
Cimbrere, straks skal I flette en krans til vor tiende muse,
præmier af vældig værdi frembringer nymfernes kor.
Hvem har den ypperste tinde fortjent på det høje Parnassus
mere end hende, der gav Seneca atter et liv?⁴

Selv om Schurmans produktion var særdeles vidtfavnende, kendes hun i dag bedst for den korte afhandling *Dissertatio de Ingenii Muliebris ad Doctrinam, & meliores Litteras aptitudine* (En afhandling om den kvindelige forstands anlæg for lærdom og højere studier). Afhandlingen udkom for første gang i 1641 i Leiden hos den fremtrædende bogtrykkerfamilie Elzevir, hvis væsentligste bidrag til bogverdenen var udgivelsen af en række klassikerudgaver i et lille og håndterligt format. At Schurmans afhandling udkom *Ex Officina Elseviriana* var således i sig selv en blåstempling af værket. Bogen er udgivet af Johan van Beverwijck (1594-1647), hvis korte forord (*Til læseren*) er medtaget i min oversættelse for at give læseren et indtryk af afhandlingens bemærkelsesværdige udgivelseshistorie. I forordet hævder Beverwijck, at det krævede en del overtalelse at få Schurman til at acceptere bogens udgivelse, og at hun primært lod sig overtale, fordi nogle af hendes skrifter allerede var i omløb mod hendes vilje.⁵

Ud over *Dissertatio* indeholder bogen et brev fra Beverwijck til Schurman, et kort forord, en række udvalgte breve af lignende indhold (*ejusdem Argumenti*) fra Schurmans brevvekslinger med André Rivet (1572-1651), Adolphus Vorstius (1597-1663), Andreas Colvius (1594-1671) og Jacobus Lydius (1610-1679), samt nogle hyldestdigte til hende.

---

4. Oversættelsen er min egen.

5. Piratudgaven, der henvises til, er Schurman (1638).

Dissertatio er udformet som en skolastisk afhandling. I skolastikken anvendes blandt andet Aristoteles' sondring mellem teori og praksis. Formålet med Schurmans undersøgelse, som har undertitlen *Problema practicum*, er af praktisk (moralfilosofisk) karakter, nemlig spørgsmålet "Sømmer lærde studier sig for en kristen kvinde?" Efter et forsøg på at definere spørgsmålets subjekt (en kristen kvinde) og prædikat (sømmer lærde studier sig) forsvarer Schurman kristne kvinders ret til at studere i 15 syllogistiske *argumenta*.⁶ Syllogismerne består hver især af to præmisser og en konklusion, for eksempel: (1) Lærde studier sømmer sig for den, der lever et roligt liv. (2) Kvinder lever et roligt liv. Derfor sømmer lærde studier sig for kvinder.

Skønt flere af de synspunkter, Schurman fremlægger i *Dissertatio*, var forud for deres tid, er der også dele af teksten, der ikke i dag forekommer tidssvarende. Eksempelvis godtager Schurman tilsyneladende, at en kvindes studier næppe vil føre til et højere embede, eftersom disse almindeligvis var forbeholdt mænd. Således argumenteres der i *Dissertatio* ikke direkte for ligestilling mellem mænd og kvinder i samfundet, men afhandlingen er snarere et forsøg på at bevise, at kvinder ikke blot har anlæg for at studere, men også kan få gavn deraf. Udgangspunktet for afhandlingen er, at kvinder kan blive bedre kristne af at studere, og dette bør følgelig være det altoverskyggende formål med kvinders studier. Derfor har kvinder ikke blot ret til at studere, men også pligt dertil, hvis de har mulighed for det. I en tid, hvor kvinders uddannelsesmuligheder var særdeles begrænsede, er det næppe nogen overraskelse, at dette var et radikalt og ualmindeligt synspunkt.⁷

Det vil muligvis forekomme nogen overflødigt at nævne, at *Dissertatio* er skrevet på latin, men for en kvinde, der kunne begå sig på noget nær 14 sprog, har sprogvalget for afhandlingen næppe været tilfældigt. Latin var for det første tidens lærde sprog, og ved at affatte sit skrift på latin sikrede Schurman sig en bredere læserskare. Desuden var valget af latin for Schurman en måde at fastslå sin dannelse over for læseren på. Dette

---

6. Teksten er egentlig inddelt i 14 *argumenta*, men som Alenius (1987) 15 korrekt bemærker, indeholder det sjette argument to syllogismer. Om dette er en fejl – som Alenius antyder – er imidlertid vanskeligere at afgøre, da teksten trykkes på samme måde i Schurmans *Opuscula* 11 år senere.

7. For en indføring i samtidens holdninger til spørgsmålet om kvinders dannelse og rettigheder: Clarke (2013) 1-53. Se desuden Stevenson (2005).

gør hun yderligere ved at krydre sin tekst med talrige græske citater, der i min oversættelse ikke har helt samme gennemslagskraft, da de alle er oversat til dansk og derfor flyder sammen med selve teksten.

Oversættelsen er udarbejdet på baggrund af originaludgaven fra 1641.⁸ Afhandlingens kortfattede er forsøgt efterlignet – også de steder, hvor Schurman ikke skriver syllogismen helt ud, for eksempel: “Videnskaber og kunster sømmer sig for den, der har en naturlig trang til videnskaber og kunster. Kvinden har nu engang en naturlig trang til videnskaber og kunster. Derfor...” Selv om denne stil kan forekomme moderne læsere noget tør, glædes man over argumenternes lettilgængelige form. I de tilfælde, hvor Schurman citerer tekster skrevet på vers, følger min oversættelse de originale versemål. I originaludgaven forekommer i øvrigt en række litteraturhenvisninger i form af marginalnoter; disse er i min oversættelse gengivet som fodnoter, og eventuelle forkortelser er opløst.

Schurman ønskede i første omgang ikke selv, at *Dissertatio* skulle oversættes;⁹ at afhandlingen var på latin var vigtigt for hende, og en oversættelse til et hvilket som helst andet sprog ville være et brud på den skolastiske form, som ellers følges omhyggeligt. Når jeg nu alligevel vælger at tilsidesætte Schurmans ønske ved at oversætte *Dissertatio* til dansk, gøres det med en klar opfordring til enhver latinkyndig læser om også at orientere sig i den latinske originaltekst.

---

8. I min oversættelse afviger jeg imidlertid fra originaludgavens afsnitsinddeling. Udgaven er digitaliseret af Koninklijke Bibliotheek, Den Haag: <https://archive.org/details/ned-kbn-all-00002613-001/mode/2up>.

9. Larsen (2021) 22.

Litteratur:¹⁰

- Alenius, M. 1987. "Anna Maria van Schurmans veje og vildspor i universitetslivet", *Museum Tusculanum* 57: 9-23.
- Clarke, D. M. 2013. *The Equality of the Sexes: Three Feminist Texts of the Seventeenth Century*. Oxford.
- Gertz, M. Cl. (overs.). 1927. *Seneca's Breve og andre Skrifter til Lucilius*. København.
- Larsen, A. R. 2016. *Anna Maria van Schurman. 'The Star of Utrecht'*. London.
- Larsen A. R. & Maiullo, S. (overs.). 2021. *Anna Maria van Schurman, Letters and Poems to and from Her Mentor and Other Members of Her Circle*. New York & Toronto.
- Schurman, A. M. van. 1638. *Amica Dissertatio inter nobilissimam virginem Annam Mariam a Schurman, et Andræam Rivetum, De ingenii muliebris ad scientias, & meliores literas capacitate*. Paris.
- Schurman, A. M. van. 1641. *Dissertatio de Ingenii Muliebris ad Doctrinam, & meliores Litteras aptitudine. Accedunt Quædam Epistolæ, ejusdem Argumenti*. Leiden.
- Schurman, A. M. van. 1652. *Opuscula Hebraea, Graeca, Latina, Gallica, Prosaica & Metrica*. Utrecht.
- Stevenson, J. 2005. *Women Latin Poets: Language, Gender, and Authority from Antiquity to the Eighteenth Century*. Oxford.
- Thott, B. (overs.). 1658. *Lucii Annæi Senecæ Skrifter fordanskitt*. Sorø.

---

10. Der findes en rig nederlandsk litteratur om Schurman, men for at ikke overfylde litteraturlisten med litteratur, der alligevel vil være utilgængelig for de fleste danske læsere, henviser jeg til litteraturlisten i Larsen & Maiullo (2021).

Til læseren

Den smagsprøve, du bydes her, kære læser, på den mest velsignede forstand hos en kvinde helt uden lige er ganske lille i sammenligning med alt det, hun har påtaget sig og lagt for dagen. Men på grund af hendes mådehold kunne hun knap nok overtales til at publicere den lille stump, det er lykkedes at fravriste hende. Og dette havde sandelig ikke kunne lade sig gøre, hvis ikke nogen allerede var kommet i forkøbet og havde offentliggjort hendes skrifter andetsteds imod hendes forventning og uden tilladelse fra dem, de havde modtaget skrifterne fra. Med møje og besvær er det endelig lykkedes mig at overtale hende til, at skrifterne udgives her i en mere korrekt udgave og med et tillæg bestående af nogle tekster af lignende indhold. Hvis disse behager dig og får dine tænder til at løbe i vand – hvad jeg er helt overbevist om, at de vil gøre – tvivler jeg ikke på, at hun selv i løbet af få dage vil dele endnu mere gavmildt ud af sit rige forråd og med rund hånd anrette, hvad du hungrer efter. Farvel.

Anna Maria van Schurman

Et praktisk spørgsmål

Sømmer lærde studier sig for en kristen kvinde?

Jeg vil forsøge at forsvare *det bekræftende synspunkt*. Jeg begynder med følgende forudsætninger; først for subjektets vedkommende, dernæst for prædikatets.

Subjektets komponenter er hævet over enhver tvivl; for når jeg siger en *kristen kvinde*, mener jeg en kvinde, der erklærer sig som kristen og rent faktisk er det.

Prædikatet er først og fremmest *lærde studier*. For at udelukke ordets andre betydninger skal studier her opfattes som flittig og ivrig tankevirksomhed. Med *lærde* mener jeg kendskabet til sprog og historie samt alle discipliner, både de højere, som kaldes fakulteter, og de lavere, som kaldes filosofiske videnskaber. Kun den teologiske eksegesi, som den kaldes, undtager jeg, for den anser jeg naturligvis for at være sømmelig for alle kristne.

Desuden optræder vendingen *sømmer sig*, hvilket vil sige, om de er nyttige, passende og anstændige.

Med begreberne klart defineret skal det, de konkret betegner, nu defineres.

Af kvinder findes nemlig både begavede og sandelig også mindre begavede; ligeledes er nogle fattige og andre rige; nogle er dybt begravet i forretningsmæssige og huslige gøremål, andre i mindre grad.

Ved *lærde studier* skelnes der mellem de *universelle*, hvor man beskæftiger sig ligeledes med alle discipliner, og de *partikulære*, hvor man med en vis kunnen tilegner sig færdigheder i ét bestemt sprog eller én bestemt videnskab.

Jeg forudsætter således nogle afgrænsninger

For det første med hensyn til *subjektet*: Lad det være antaget, at vores kvinde besidder en i det mindste middelmådig forstand og ikke er fuldkommen uegnet til at lære. For det andet må hun være bemidlet inden for rimelighedens grænser, og en trang husholdning må på ingen måde være til hinder for hende. Jeg anfører denne indskrænkning, fordi den lykkelige, det er at have forældre, som enten selv ønsker at undervise eller har mulighed derfor, kun tilskikkes få, og vejledning fra lærere vanske-

ligt kan tilvejebringes uden omkostninger på disse kanter.¹¹ Lad det for det tredje være antaget, at tiderne og hendes situation er således, at hun af og til har fritid fra sine generelle og specifikke kald og naturligvis fra andagtsøvelser og husholdningsarbejde. Dette kan dels opnås let i barndommen ved frihed og fritagelse fra bekymringer og arbejde, dels senere i tilværelsen ved et liv som enlig eller ved tjenestepiger, som sædvanligvis frigør mere velhavende fruer fra en stor del af arbejdet i hjemmet. For det fjerde må hendes formål med de lærde studier ikke være indholdsløs forfængelighed og praleri; ej heller må det blot være en ubrugelig nysgerrighed, men ud over det grundlæggende formål, Guds ære og sin sjæls frelse, at hun både selv må blive bedre og lykkeligere samt (hvis den opgave skulle tilkomme hende) uddanne og lede sin familie og endda være til så stor gavn som muligt for hele sit køn.

Begrænsninger med hensyn til prædikater

Lærde studier begrænser jeg således, at jeg anser alle de ærværdige discipliner, som vi kalder de frie kunster, for at være helt og aldeles sømmelige for en kristen kvinde, eftersom de udgør et passende og universelt menneskeligt gode og er en pryd for enhver. Men studierne må dog udføres i overensstemmelse med den givne videnskabs eller disciplins værdi og natur og ligeledes i overensstemmelse med pigens eller kvindens åndelige evner. Studierne må foretages i en passende orden og rækkefølge, på det rette tidspunkt og sammenknyttet på passende vis. Man bør først og fremmest udforske de videnskaber eller kundskaber, som er nærmest beslægtet med teologien og de moralske dyder, og hvis primære opgave er at yde støtte til disse. Jeg tænker her på grammatik, logik og retorik; i særlig grad logikken, som så rammende er blevet kaldt nøglen til alle videnskaber; derefter fysik, metafysik, historie osv; og desuden sprogkundskaber – især i hebraisk og græsk. Alle disse discipliner kan hjælpe os til en klarere og bredere forståelse af de hellige skrifter – for slet ikke at nævne andre forfattere. Øvrige discipliner som matematik (hvortil musik medregnes), poesi, billedkunst og lignende udgør ligesom de frie kunster udmærkede prydelser og sysler. Jeg opfordrer altså ikke i så høj grad til de studier, som sigter mod juridisk praksis og militærtjeneste

---

11. Schurmans note: Om uddannelse af piger, der dels uddannes ude af hjemmet blandt velhavende dels derhjemme, se Livius, 3. bog; Plinius, 1.16; St Athanasius, 1. bog; Plutark, *Om børneopdragelse*; Gordianus, CJ.2.18.15. *De negotiis gestis*; Gulielmus Fornerius' kommentarer til Cassiodor.

ej heller til kunsten at tale i kirken, i retten eller i den akademiske verden, idet de er mindre passende og nødvendige. Jeg påstår imidlertid aldeles ikke, at kvinden skal udelukkes fra en skolastisk eller – om man så må sige – teoretisk dannelse inden for disse emner og slet ikke fra kundskaber i den særdeles noble disciplin politik.

Vendingen *sømmer sig*, altså om det er nyttigt med lærde studier, begrænser jeg ikke til at betyde *passende* eller *påkrævet* eller *absolut nødvendig for evig frelse*; ej heller afgrænser jeg den til et gode, der skaber essensen af lykke i vores liv, men derimod som en forpligtelse eller en vej, som i høj grad kan føre til integritet i livet og tilmed kan bringe os nærmere Guds kærlighed og evig frelse gennem overvejelse af de smukkeste ting.

Lad dette være vores tese: *Lærde studier sømmer sig for en kristen kvinde.*

Til at bekræfte denne tese fremfører jeg følgende argumenter, først med henblik på subjektet, dernæst med henblik på prædikatet:

1. argument med henblik på subjektet

Alle kunster og videnskaber sømmer sig for den, der af naturen er begavet med forudsætningerne for alle kunster og videnskaber eller med evnerne til at forstå disse forudsætninger. Kvinder er nu engang af naturen begavet med forudsætningerne for alle kunster og videnskaber eller med evnerne til at forstå dem. Derfor sømmer alle kunster og videnskaber sig for kvinder.

Påstanden er sand, eftersom kendskabet til de konklusioner, der i sagens natur udledes af forudsætningerne, også sømmer sig for den, for hvem selve forudsætningerne eller evnerne til at forstå dem sømmer sig.

Antagelsen er dels sand i kraft af det særegne ved vores subjekt, nemlig den menneskelige fornuft, dels i kraft af de faktiske handlinger og resultater, da det jo er tydeligt, at kvinder kan tillære sig en hvilken som helst videnskab eller kunst, og ingen handlinger kan forekomme, uden at forudsætningerne for at handle er til stede.

2. argument med henblik på subjektet

Videnskaber og kunster sømmer sig for den, der har en naturlig trang til videnskaber og kunster. Kvinden har nu engang en naturlig trang til videnskaber og kunster. Derfor...

Oversætningen er åbenlys, fordi naturen ikke gør noget uden grund. *Undersætningen* er sand, fordi det, der kendetegner en hel art, også kendetegner de enkelte individer. Ethvert menneske har nemlig en naturlig trang til viden (som Filosoffen så fremragende erklærer i 1. bog, 2. kapitel af *Metafysikken*).¹²

3. argument med henblik på det særegne ved subjektet eller en tilknyttet ydre omstændighed

Overvejelse af og kendskab til det sublime og det himmelske sømmer sig for enhver, som Gud har skabt med et ansigt, der er opløftet og rettet mod himlen. Gud har nu engang skabt kvinden med et ansigt, der er opløftet og rettet mod himlen. Derfor...

*Dog selvom øvrige væsner har blikkene rettet mod jorden,
Tillod han mennesket himlen at skue etc.*¹³

4. argument

Lærde studier sømmer sig i højeste grad for enhver, der har et stærkt behov for solid og bestandig beskæftigelse. Kvinden har nu engang et stærkt behov for solid og bestandig beskæftigelse. Derfor...

Følgen af *oversætningen* er sand, fordi intet i samme grad som studier lægger beslag på alle sindets kræfter, og – som den store Erasmus siger – intet kan optage pigens ganske ånd som studier, hvortil hun ved enhver lejlighed kan flygte og søge asyl.¹⁴ *Undersætningen* bevises af følgende to argumenter:

---

12. Aristoteles, *Metafysik* 980a22.

13. Ovid, *Metamorfoser* 1.84-85.

14. Schurmans note: I et brev til Budé, hvori han drøfter Thomas Mores døtres uddannelse.

1. Enhver, der på grund af et svagt og ustabil sind eller temperament eller på grund af alverdens utallige fristelser er i fare for at blive forfængelig, har et stærkt behov for grundig og bestandig beskæftigelse. Kvinden er nu engang på grund af et svagt sind etc. Derfor...

Oversætningen her bevises, fordi modsætninger kureres bedst med modsætninger: Intet modstår forfængelighed bedre end seriøs og bestandig beskæftigelse. *Undersætningen*, mener jeg, er hævet over enhver tvivl, for ud over seriøs og grundig beskæftigelse findes der næppe en heltedyd, som kan overgå denne tids og ungdommens sirener.

2. Årsagen til, at *antagelsen* eller *undersætningen* i 4. argument er sand, er som følger: Enhver, der har for meget fritid, har et stærkt behov for omhyggelig og bestandig beskæftigelse. Kvinder, som er velstillede ved lykkens gunst, har nu engang overmåde meget fritid. Derfor...

Følgen af *oversætningen* her kan bevises af to årsager: for det første fordi lediggang i sig selv er trættende eller rettere byrdefuld. Den hellige Gregor havde altså ret, når han sagde: "det tungeste arbejde er lediggang." For det andet fordi lediggang medfører laster, for "mennesker lærer at handle slet ved intet at udrette."¹⁵

5. argument

Lærde studier sømmer sig for den, der lever et overvejende roligt og frit liv. Kvinder lever nu engang generelt et forholdsvis roligt og frit liv. Derfor sømmer lærde studier sig generelt for kvinder.

Årsagen til *oversætningen* er åbenlys, fordi intet er lige så gunstigt for videnskabelige studier som ro og frihed. *Undersætningen* kan vi bevise med dette argument: et mere roligt og frit liv tilfalder den, der har mest muligt tid til sig selv, og som er fritaget

---

15. Citatet tilskrives almindeligvis Publilius Syrus (1. årh. f.Kr.).

fra forretningsmæssige og offentlige gøremål. Kvinden har nu engang såre meget tid til sig selv, især når hun lever i cølibat, etc. Derfor...

6. argument

Den, for hvem studiet af grundvidenskaberne sømmer sig, sømmer studiet af de instrumentelle videnskaber, altså hjælpevidenskaberne, sig også for. Studiet af grundvidenskaberne sømmer sig nu engang for en kristen kvinde. Derfor...

Følgen af *oversætningen* er gyldig, fordi den, for hvem målet sømmer sig, sømmer de tilladelige midler, ved hvilke vi lettest når dette mål, sig endvidere også for. De instrumentelle videnskaber, altså hjælpevidenskaberne, udgør disse tilladelige midler etc. Derfor...

Undersætningen bevises ved det, at disse studier, altså en bestandig og seriøs indøvelse af Guds ord, kendskabet til Gud og betragtningen af hans skønneste værker, sømmer sig for en kristen kvinde, eftersom de har samme relevans for alle kristne.

Lærde studier sømmer sig for den, der må søge adspredelse derhjemme i sit eget selskab snarere end ude af huset iblandt andre. En kvinde må nu engang søge adspredelse derhjemme i sit eget selskab etc. Derfor...

Oversætningen er fuldkommen sand, fordi videnskabelige studier har den fordel, at de altid medbringer nydelsen som følgesvend, selv når de ikke har nogen andre at tage med. Deraf kommer grækernes vise ordsprog: "det selvstændige valg er en selvstændig oplevelse." *Undersætningens* årsag er ikke mindre åbenlys, fordi apostlen ønsker, at kvinder skal være hjemmegående (Tit. 2:5). I øvrigt viser erfaring, at de fleste tvivler på troskaben, omhyggeligheden og endda kyskheden hos de kvinder, hvis tunger, ører og øjne for ofte går på opdagelse og jager nydelser uden for hjemmet.

7. argument med henblik på prædikatets karakter, altså videnskab

Den, for hvem enhver dyd generelt sømmer sig, sømmer videnskaber og kunster sig også for. Enhver dyd sømmer sig nu engang generelt for kvinden. Derfor sømmer videnskaber og kunster sig for kvinden.

Oversætningen er åbenlys på grund af inddelingen af dyd i det intellektuelle og det moralske, hvorunder – her tænker jeg på det første – Filosoffen inkluderer videnskaber og kunster. *Undersætningen* behøver intet bevis, fordi dyden – som Seneca siger – hverken er afhængig af formue eller køn.¹⁶

8. argument med henblik på formålet med videnskaberne

Hvad som helst, der forbedrer og pryder den menneskelige erkendelse, sømmer sig for en kristen kvinde. Videnskaber og kunster forbedrer og pryder nu engang den menneskelige erkendelse. Derfor...

Oversætningens begrundelse er, at den største og ypperligste selvperfektion sømmer sig for alle væsner, og alle væsner bør anstrenge sig af alle kræfter for at opnå denne perfektion. *Undersætningen* kan bevises, eftersom videnskaber og kunster er redskaber, ved hvilke den menneskelige erkendelses naturlige evner forbedres.¹⁷

9. argument

Hvad som helst, der af egen natur bidrager til en større kærlighed til Gud og vækker fromheden i os, sømmer sig for en kristen kvinde. Videnskaber og kunster bidrager nu engang i kraft af deres natur til en større kærlighed til Gud og vækker fromheden. Derfor...

Oversætningens sandhed er soleklar, fordi den fuldkomne kærlighed til Gud og den største fromhed sømmer sig for alle mennesker i en sådan grad, at man aldrig kan få for meget deraf. *Undersætningen* bevises af dette argument: det, der hjælper os til at betragte og erkende Gud og hans guddommelige værker med større klarhed, bidrager af egen natur til en større kærlighed til Gud og vækker fromheden i os. Videnskaber og kunster hjælper os nu engang til at betragte og erkende Gud og hans guddommelige værker med større klarhed. Derfor...

---

16. Der henvises givetvis til Senecas *Trøsteskrift til Marcia* 7.4.

17. Schurmans note: Når et gode tilføres et andet – som Filosoffen siger i *Topikken* – skabes et endnu større gode. [*Top.* 118b16-17].

Oversætningen her kan vi bevise med et argument som dette: det, der i virkeligheden er smukkeste, bedst og mest perfekt, elskes endnu mere og regnes i stigende grad for værdigt til agtelse og dyrkelse, når det forstås bedre. Gud og alle hans værker er nu engang smukkeste, bedst etc. Derfor... *Undersætningen* her kan ligeledes bevises ved formålet med videnskaberne eller resultaterne af dem, idet de alle sammen i højeste grad bidrager til en lettere og mere distinkt erkendelse af Gud og guddommelige værker.

10. argument

Hvad som helst, der beskytter os mod kætterier og afslører deres list, sømmer sig for en kristen kvinde. Videnskaber etc. Derfor...

Årsagen til *oversætningen* er tydelig, fordi ingen kristen bør forsømme sin pligt til at bekæmpe denne fælles fare. *Undersætningen* er sand, fordi forstandig filosofi er som en rustning og et gærde (for nu at bruge Klemens fra Alexandrias ord) omkring herrens vinmark eller som frelserens lære;¹⁸ eller (for at bruge en sammenligning, der behagede Basilios den Store) i kombination med evangeliet er den som blade, der både er til pynt og beskyttelse for frugterne.¹⁹ Den sande fornuft kan ganske let overvinde den usande og fordærvede fornuft, som kætterier støtter sig til.

11. argument

Hvad som helst, der forøger forstanden uden at gøre skade på ens omdømme og blufærdighed, sømmer sig for en kristen kvinde. Lærde studier forøger nu engang forstanden uden at gøre skade på ens omdømme etc. Derfor.

Oversætningen er ubetvivlelig, idet alle ved, at kvindekønnets ære er yderst skrøbelig, og at der ikke er noget, hun har mere brug for end forstand; desuden ved alle, hvor vanskelig og usikker en sag det er at udlede forstand alene af egen praksis og erfaring. *Undersætningen* er sand, fordi lærde mænds skrifter ikke blot præsenterer os for

---

18. Klemens fra Alexandria, *Stromata*, 1.20.

19. Basilios den Store, *Hexaameron*, 5. Prædiken, 8.

fortræffelige forskrifter, men også for de smukkeste forbilleder, idet de tager os ved hånden og fører os til dyden.

12. argument

Hvad som helst, der bidrager til sand sjælelig storhed, sømmer sig for en kristen kvinde. Lærde studier bidrager nu engang til sand sjælelig storhed. Derfor...

Oversætningen beviser jeg, fordi jo mere tilbøjelig man af egen natur er til frygtsomhedens last, desto mere behøver man en modsat dyds hjælp. Kvinder er af egen natur etc. Derfor... *Undersætningen* bevises, fordi videnskab opløfter det menneskelige sind og driver genfærdet ud af de ting, som almindeligvis frygtes eller efterstræbes uden omtanke.

13. argument

Hvad som helst, der fylder det menneskelige sind med en fortrinlig og ærværdig nydelse, sømmer sig for en kristen kvinde. Lærde studier fylder nu engang etc. Derfor...

Oversætningens præmis kan bevises, eftersom intet stemmer bedre overens med den menneskelige natur end fortrinlig og ærværdig nydelse, som hos mennesket har en vis lighed med den guddommelige fryd, som Aristoteles så fremragende erklærer det i *Etikken* 7.13 med disse ord: nydelse er af natur noget guddommeligt, der er indpodet i dødelige.²⁰ *Undersætningen* kan bevises, fordi der med undtagelse af de kristnes overnaturlige nydelse hverken findes nogen nydelse, der er mere værdig for det ædle sind, eller nogen, der er større end den, som sædvanligvis opnås ved lærde studier. Dette kan nemt bevises både ved hjælp af forskellige eksempler og argumenter.

14. argument fra det modsatte udgangspunkt

Lærde studier sømmer sig for den, for hvem uvidenhed eller tåbelighed ikke sømmer sig. Uvidenhed etc. sømmer sig nu engang ikke for en kristen kvinde. Derfor...

---

20. Aristoteles, *Etik* 1153b32.

Oversætningen bevises ved dette argument: hvad som helst, der i sig selv ikke blot er årsag til, at forstanden går forkert, men også er årsag til laster i den menneskelige vilje og handling, sømmer sig ikke for en kristen kvinde. Uvidenhed eller tåbelighed er nu engang i sig selv årsag til etc. Derfor...

Oversætningens årsag viser sig for det første med hensyn til skavanker i forstanden, idet tåbelighed eller uvidenhed i forstanden, som kaldes sjælens øje, ikke er noget som helst andet end blindhed og tåge, og de er årsag til enhver vildfarelse.²¹ For det andet viser den sig med hensyn til laster i den menneskelige vilje og handling, fordi alt, der i sig selv gør mennesker overmodige og umedgørlige etc., gør viljen og handlinger lastefulde. Tåbelighed eller uvidenhed gør nu engang i sig selv mennesker overmodige etc. Derfor...

Oversætningens årsag er her åbenlys. *Undersætningen* bevises af denne grund: jo mindre man kender sig selv, desto mere tilfreds vil man være med sig selv og se ned på andre. Og den, der er uvidende om sin egen uvidenhed, vil være ganske tilfreds med sig selv. Desuden – for også at omtale umedgørligheden – er intet mere umedgørligt end uvidenhed, hvilket Erasmus bevidner at have oplevet mere end én gang; og for her at gengive den guddommelige Platons ord: “Det menneske, der har fået en retmæssig uddannelse, bliver sædvanligvis den guddommeligste og mildeste blandt levende væsner, hvorimod det, der opfostres utilstrækkeligt eller ukorrekt, bliver det mest bestialske på denne jord.”²² Føj dertil, at man ved samvittighedsfuldt at lære de ædle kunster sætter skik på sit væsen frem for at lade det være utæmmet. Endelig fremgår faren ved uvidenhed i henseende til lasten af selve lastens og dydens natur. For da der behøves så stor omhyggelighed til enhver dydig handling, for at den helt og aldeles stemmer overens med det, der foreskrives af den sande fornuft, så er selv det mindste jusk, som er tåbelighedens følgesvend, nok til at gøre en handling syndig.

For at begrænse mig undlader jeg her at fremføre beviser og eksempler.

---

21. Schurmans note: Matt. 6: “Hvis lyset i dig er mørke, hvor stort er det mørke så ikke?”

22. Schurmans note: *Lovene* 6 [766a].

Gendrivelse af modparterne

Jeg mener, at følgende forudsætninger må forudskikkes: for det første er der modparter, der forblindet af alskens fordomme ikke antager begrænsninger for subjektet. De mener, at det følger af vores tese, at der ikke bør tages hensyn til kvindens medfødte evner eller situation, for at prædikatet skal svare ringere til subjektet. Der er i øvrigt nogle, der ikke synes at anerkende noget andet formål med at studere end rå profit og overfladisk berømmelse eller som en vej til et offentligt embede. Dette er en grundlæggende og aldeles skammelig usandhed. Som om det skulle være fuldkommen overflødig at filosofere som en flugt fra uvidenheden.²³ Der er endelig dem, der ikke ligefrem benægter, at det sømmer sig for en kvinde at studere, men blot benægter, at et højere videnskabeligt niveau sømmer sig for hende. De, der mener dette, nages af misundelse og frygt for, at mange elever en dag vil være dygtigere end deres lærere. Der er i øvrigt den gamle digters ord:

*Kvindeligt er dog det sind, som den sprudlende ungdom besidder,
Maskulint brave heltinders²⁴*

Modparternes tese

Lærde studier sømmer sig ikke for en kristen kvinde, hvis ikke hun drives dertil af en usædvanlig guddommelig bevægelse eller tilskyndelse.

1. argument med henblik på subjektet

Lærde studier sømmer sig ikke for den, hvis forstand er svagelig. Kvindens forstand er nu engang svagelig. Derfor...

---

23. Schurmans note: Aristoteles, *Metafysik* 1.2 [982b20].

24. Det er usikkert, hvor dette citat stammer fra. Cicero citerer et lignende i *Off.* 18, 61: "*vos enim iuvenes animum geritis muliebrem, illa virgo / viri.*"

Oversætningen er sand, fordi lærde studier kræver et fast og stærkt sind, medmindre man ønsker at arbejde forgæves eller at komme i fare på grund af et svagt sind.²⁵ *Undersætningen* anser de for alment anerkendt.

Jeg besvarer *oversætningen*: med min begrænsning angiver jeg, at jeg udelader dem, der på grund af et svagt sind er direkte uegnede til at studere, fordi der dertil behøves en i det mindste middelmådig forstand. Jeg vil dog påstå, at det ikke ligefrem er nødvendigt med et heltesind for at studere: Vi ser nemlig massevis af lærde mænd udspringe af middelmådigheden. Jeg besvarer *undersætningen*: Den er ikke i sig selv sand, men passer kun i sammenligning med det maskuline køn. For selvom kvinder ikke kan måle sig i forstand med de mest fortrinlige mænd, der er som ørne i skyerne,²⁶ så siger det sig selv, at der findes mange kvinder, der kunne drage nytte af at studere.

På modsat vis kan vi udlede følgende: Lærde studier sømmer sig i højeste grad for den, som er mindre begavet med åndelig snilde. Kvinden er nu engang mindre begavet med åndelig snilde. Derfor...

Oversætningen beviser jeg, idet den, der er mindre begavet med naturens gaver, i højeste grad har brug for midler og hjælp, hvormed disse mangler kan udbedres. Lærde studier yder nu engang disse midler, denne hjælp etc. Derfor...

2. indvending

Det sømmer sig ikke at studere for den, hvis forstand ikke er disponeret til at studere. Kvindens forstand er nu engang ikke disponeret til at studere. Derfor...

Oversætningen beviser de, idet intet, siger de, skal gøres imod Minervas vilje (som man siger). *Undersætningen* vil de bevise med udgangspunkt i normen, i og med kvinder kun yderst sjældent giver sig af med at studere.

Jeg besvarer *oversætningen*: De burde have sagt, at det ikke sømmer sig at studere for den, hvis forstand ikke er disponeret til at studere, end ikke når de har forsøgt sig med ethvert retmæssigt middel. Ellers afvises konsekvensen. Til *undersætningen* vil jeg sige: ingen kan retmæssigt vurdere, om vi er disponeret til at studere uden først at have tilskyndet os til at studere under de bedste omstændigheder og metoder og givet os

---

25. Aristoteles, *Fysik*, 253a33.

26. Aristophanes, *Fuglene*, 988.

smag for studiernes sødme. Der mangler imidlertid ikke eksempler på, at det modsatte er sandt.

3. indvending

Lærde studier sømmer sig ikke for den, som ikke har de nødvendige midler til lærde studier. Kvinder har nu engang ikke de nødvendige midler. Derfor.

Oversætningen er ikke omstridt. *Undersætningen* forsøger de at bevise ved det, at der i dag hverken er akademier eller kollegier, hvor kvinder kan uddanne sig. Denne konsekvens benægter jeg dog. Det er nemlig tilstrækkeligt, at de uddanner sig derhjemme under deres forældres eller en privatlærers vejledning.

4. indvending

Studier sømmer sig i ringe grad for den, hvis studier ikke leder til det rette mål. Kvindens studier leder nu engang ikke til det rette mål. Derfor...

Oversætningen kan bevises, fordi alting gøres med et mål for øje. *Undersætningen* beviser de ved det, at kvinder kun yderst sjældent eller aldrig udnævnes til offentlige hverv, såsom politiske, kirkelige, akademiske eller andre embeder.

Jeg besvarer *oversætningen*: Ved studiet af de spekulative videnskaber er målet aldrig forgæves for kvinder, og selvom de ved studiet af de praktiske videnskaber, som jeg just har omtalt, ikke har det primære mål for øje, altså de offentlige embeder, så fokuserer de dog på det sekundære og så at sige mere personlige mål.

5. indvending

Hverken de frie kunster eller et højere videnskabeligt niveau sømmer sig for den, for hvem en begrænset viden er tilstrækkelig for at følge sit kald. For kvinden er en begrænset viden etc. Derfor...

Oversætningens konsekvens beviser de med, at det ikke sømmer sig for nogen at gøre noget, der er overflødigt eller uvedkommende for deres kald. *Undersætningen* beviser de med, at kvindens kald er særdeles snævert afgrænset. Hendes kald er nemlig begrænset til det, der vedrører familielivet og husholdningen.

Jeg undlader at omtale *oversætningen*, men besvarer *undersætningen*: Begreberne rummer en tvetydighed: for det første i ordet *kald*. For hvis vores modstandere her forstår privatlivets kald i modsætning til offentlige embeder, kan vi på samme måde nægte alle mænd, der tilbringer livet i det private, adgang til de frie kunster eller et højere videnskabeligt niveau. Men i Plutarks dybsindigste ytring, der vedrører alle individuelle mænd af hvilken som helst status, hedder det med rette “at den perfekte mand nødvendigvis må kunne fordybe sig i alting og udrette det, der skal gøres.”²⁷ Men hvis de taler om et specifikt kald, som går ud på at tjene hjemmet og privatøkonomien, må jeg indvende, at det universelle kald, som i høj grad vedrører os alle, og i kraft af hvilket vi er kristne eller i hvert fald mennesker, under ingen omstændigheder må forholdes os. Jeg vil ovenikøbet vove at påstå, at en ugift kvinde absolut kan og bør have tid til det universelle kald, i og med hun ofte er langt mindre hindret af det specielle. “Den ugifte kvinde tænker på Herren.” I. Cor. 7.34.

For det andet er vendingen *er tilstrækkelig* tvetydig. Det, jeg har sagt ovenfor med hensyn til nødvendigheden af lærde studier i min afgrænsning af vendingen *om det sømmer sig*, er nok til at skaffe denne tvetydighed af vejen.

Vores tese holder altså: *lærde studier sømmer sig for en kristen kvinde*.

Deraf kan vi udlede denne konklusion: På baggrund af de bedste og stærkeste argumenter, forstandige menneskers vidnesbyrd og endelig med fremragende kvinder som forbilleder kan og bør kvinder opfordres til at stræbe efter denne livsførelse. Dette gælder navnlig dem, der i højere grad end andre har fritid, gode omstændigheder og de rette midler til lærde studier. Og fordi det nu engang er bedst at fylde sit sind med nyttige studier allerede fra den spæde barndom, mener jeg, at forældre frem for alle skal råbes op og gøres opmærksomme på deres pligt.

---

27. Pseudo-Plutark, *Placita philosophorum* 874F3.